

A Ferenczi dufarttól (felette a cégtábla „B”-je) a tűztornyos színházig

Kapusi Krisztián

Lélek a térben

Miskolc város Ferenczi-topográfija

Napok, hetek, hónapok: 1873. július hetedike és 1890 szeptembere között felnőtt egy miskolci gyermek. Rója a központi utcákat; mássza a környező dombokat; szívja a háztartások, üzletek, közterek levegőjét; ismeri a váltakozó évszakok fényeit és árnyait. Éli a várost, minden egyes zugához és sarkához személyes emlékei fűződnek. Hétköznapi rutinját meghatározott helyekhez rendelni, talán nem is szerencsés vállalkozás. Az utókor azonban görcsösen ragaszkodik a dokumentálható tények felmutatásához, próbáljuk tehát áttekinteni azokat a miskolci tereket és épületeket, melyekhez bizonyíthatóan kötődik a gyermek, kamasz és ifjú Ferenczi Sándor biográfiája.

Északról indulva, szólni kell a Tetemvárról (1), a zsinagógáról (2), az egykori Ferenczi-ház (3) főutcai környezetéről, a református gimnázium — ma múzeumi célokat szolgáló — épületéről (4), és az Avasról (5). Csonka lajstromunk szándéka mindenekelőtt provokatív, újabb kutatások inspirálásával megszólítani az érdeklődőket, hogy együtt gondolkodva kerüljünk tapinthatóbb, teljesebb közelségbe Ferenczi Sándor miskolci éveinek valóságához...

Ferenczi Sándor

(1) Észak, észak: hideg és halál, nálunk pince meg temető!
A Bükk magaslatai felől — körzőként szétnyíló — dombvonulatok kísérik a Szinva patak miskolci völgyét a magyar alföldre. Délről az Avas zárja a hegylábi szőlőkultúra kettős „paravánját”, északi irányból pedig a Tetenvár a síkságot elérő dombvonulat utolsó eleme. Miskolc belvárosát e nevezetes lankák jelzik az országúton érkezőnek. A Tetenvár felső részén, az Akasztóbércen álló háromágú bitót még a kiegyezés küszöbén is látják a Felvidékről, Gömörből utazók. A domb belvárosra néző oldalán fa-, illetve deszkateplom áll, mellette fekszik a temető, melynek morbid nevét köszönheti a Tetenvár. Élménye mégis ambivalens, Ferenczi korában egyfajta helyi Tabán a borospincék százait magában rejtő domb. Kaszárnya és hadikórház áll akkoriban a pincék között, alattuk pedig piac nyüzsgött a Tetenvári (mai Petőfi) téren. A vásári forgatagban gyakori áldomást ivó kereskedők és az unatkozó katonák jelenléte, a pincék bora, a temetőt meg a zezugos utcákat övező természetes környezet remek lehetőségeket kínálnak az örömlányok felajánlkozásához. Sajátos vigalmi negyed szerepkört is betölt tehát a baljós nevű Tetenvár. Emberi számítás szerint: a környék toponímiája, lüktető forgalma és jellegzetes hangulata kell, hogy foglalkoztassa a kamasz Ferenczit. Jár arra, szokásos útja van a Tetenváron, hiszen apja ottani pincetulajdonos. Kiküldik vajon a pincébe borért a gimnazista Sándort? Elcsavarog a fiú, beba-

Tetenvári pincesor a múlt század elején

rangolja az izgalmas környéket? Annyit tudunk mindösszesen, hogy Ferenczi Bernát pincéje - Sándor fia gyermekéveiben - a Tetenváron volt...

A Petőfi tértől nyugat felé, ötven- százméternyi távolságra lakótelep tornyosul. A Jókai utca 15-ös számú paneltömb falán emléktábla hirdeti: „E helyen állt az a ház, amelyben Dr. Ferenczi Sándor (1873 — 1933) pszichiáter, a magyar és nemzetközi pszichoanalitikus iskola kiválósága született”. Utalni e mementó létre, nem felhőtlenül örömteli, mert valószínűleg „pseudohelyszínről” van szó: Ferenczi Sándor a legendás könyvesboltjuk emeletén, a mai Széchenyi utca 13. szám elődéületében született; 1987-ben sajnos téves helyre (Jókai u. 15. sz.) került a nagyszerű emléktábla.

Helyszíneink (1 — 5) Adler K. 1884. évi térképén jelölve

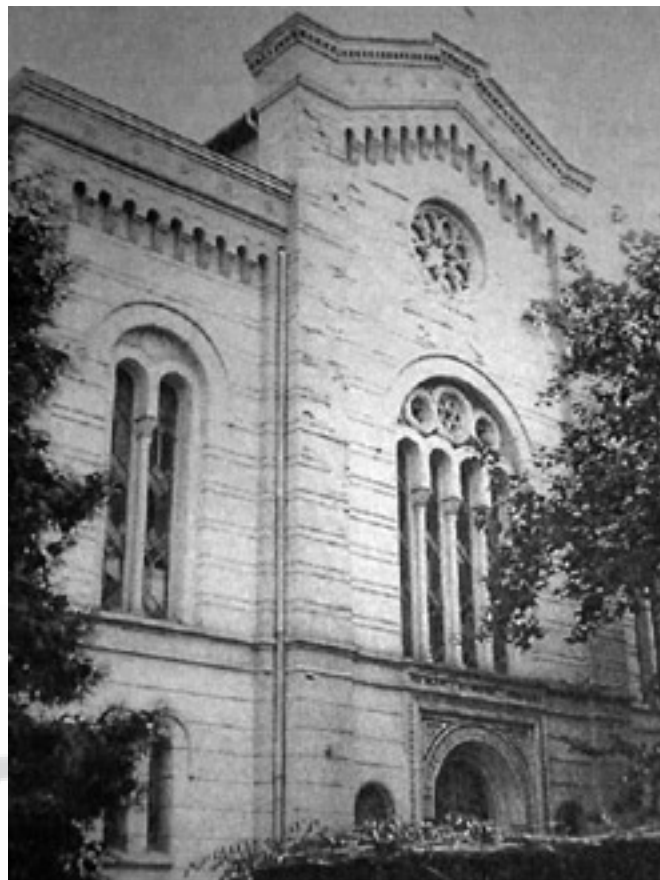

Az eltévedt emléktábla

Ferenczi Sándor

(2) Iszonyú indulatok szakították ketté a miskolci hitközséget, 1871-ben. Évtizedes előzmények után bekövetkezett a szkizma, okai közül talán az 1863-ban felszentelt Kazinczy utcai zsinagóga belső elrendezése volt a legfőbb megosztó tényező. Neológnak épült az új templom, a tóraolvasó emelvény ezért nem a központjában, hanem a keleti fal előtt állt. Az imákat kórus és beépített orgona hangja kísérte, mindez pedig kiváltotta a hagyományokhoz konzervatívan kötődő helybéli izraeliták dühét. Átkozódásukkal dacolva, írásban deklarálták a reformpártiak, hogy a hatóságok által engedélyezett liturgikus elrendezéshez igenis ragaszkodnak. Az 1866 májusában kelt nyilatkozat aláírói között ott volt Ferenczi Sándor apja, Fraenkel Bernát (aki a családi nevet csak 1879-ben magyarosította). Az álláspontok nem közeledtek, így az elégedetlen ortodoxok különválása folytán 1871-től 1875-ig két hitközség működött Miskolcon: a Fraenkel—Ferenczi család a kongresszusi-neológ szervezethez tartozott. Legalább a nagyobb ünnepekkor felkeresték a templomot, polgári mentalitásukkal - a Palóczy utcai régi zsinagóga helyett - a neológnak épült Kazinczy utcait látogatták. Elpusztul, 1963-ban nyom nélkül eltűnik a barokk jegyeket viselő főutcai könyvesbolt, a Ferenczi-ház. Vasajtói, rácsai és kapui a Fazola műhely remekei, kettő közülük múzeumba kerül az épület lebontása után. Napjainkban a zsinagóga Déryné utcai bejáratától néhány méterre, a Színház- és Színészettörténeti Múzeum (Déryné u. 2. sz.) dufartjában látható az egykori Ferenczi-ház két vasajtója.

Zsinagóga a Kazinczy utcán

(3) Elképzelhetjük, ahogyan a tetemvári pincéből hazafelé sétál az ifjú Ferenczi. Gondolatban követhetjük, amint végigmegy a Kazinczy utcán, a zsinagóga előtt átkel a Pece patak fölül emelt Vereshídon, majd a Három Rózsa Szálloda grandiózus saroktömbjénél (épült 1878-ban) jobbra fordulva, kiér a főutcára. A színház oldalában halad, maturandusként már a tűztornyot is látja Tália helybéli szentélyén (a máig emblematisztorony 1884-ben kerül a színház tetejére). Megáll a királyi törvényszék (valahol a mostani Széchenyi utca 17 — 19. szám helyén volt egykori épület) előtt, gyönyörködik a pusztító árvíz után felújított szemközti házakban (Széchenyi utca 12 — 20. szám). Pár lépés múlva már otthon van. A földszinti könyvesbolt kiarakata mellett nyíló vaskapun bejut az udvarra. Áthalad a dufart alatt, balra fordul, benyit a házba. Rejteget valamit a pincében? Nem, felfelé indul a lépcsőn, rövidesen átlépi a családi otthon küszöbét: a korabeli Széchenyi 73. (1900-tól: 13.) szám emeleti lakrészén találja magát.

Muzeális vasajtók, amikor még a Ferenczi családot szolgálták

Ferenczi Sándor

Percekkel később leszalad a lépcsőn. Elhalad a belső udvar — bérlők által lakott — épületei mellett, meg sem áll a porta végéig, ott, a Pece patak partján időzik egy sort. Hirtelen gondolattal sarkon fordul, és újra átnyargal a közel száz méter hosszú telken. A vaskapun ezúttal kilép az utcára, majd három szökkenéssel eléri a földszinti üzlet főbejáratát. Hirtelen benyit, tetszik neki, ahogyan a könyvesbolti alkalmazottak felkapják fejüket és kikerekedett tekintettel, majd visszarogyva pihenőállásba, tapasztalják a tulajdonos kedvenc fiának érkezését. Sándor eltűnik a 16 méter hosszúságú bolti tér könyvespolcai között, estig elő sem jön olvasmányai társaságából...

Miskolcnak pótolhatatlan veszteséget okozva, 1963-ban lebontják a Ferenczi-házat és a szomszédos patikát: az egybenyitott szalagtelkeken felépül napjaink téglatömbje (Széchenyi u. 11 — 13. sz.). A közel száz méter hosszú családi porta Pece patak felőli végén is bérházat emelnek (Patak u. 10. sz.). Az egykori Ferenczi udvarnak a két utódépület közé eső része közterület, a Kossuth utca felől látogatható park, amely így hitelesen viselhetné a „Ferenczi liget” vagy valami hasonló elnevezést.

(4) A másnapi reggelrel folytathatjuk képzelgésünket. Csikordul a vasajtó, Sándor kilép a főutcára, iskolába indul. Házukkal szemközt elnyeli őt a Sötétkapu, de még visszafordul és látja, hogy a szomszédos „Gyógyszertár a Magyar Koronához”

A szülőház fennállásának utolsó éveiben

A gimnázium 1879-ben

(Széchenyi u. 11. szám) nyitni készül, idő van, szaporázni kell hát a lépteket. Belehúz a Püspök (mai Rákóczi) utcán, végigdönget a Szinva patak hídján. Jobbra, azaz nyugatra fordul, még 60 — 80 méter és eléri a református gimnázium épületét (a mai Papszer u. 1. szám). Komor, több száz éves iskolába jár, ami ugyanakkor patinájával sem ósdi.

A nagy miskolci árvíz (1878. augusztus 30.) okozta károk miatt, pár évvel Sándor beiratása előtt renoválják az épületet. Főhomlokzata a domboldal felé esik, hiszen a belvárostól elválasztja az ottani szakaszon mára lefedett Szinva folyása.

A kamasz Ferenczinek nincs oka szorongani. Fivérei közül többen a felsőbb évfolyamokon tanulnak, az intézmény tisztelt patrónusainak egyike pedig atyja, Ferenczi Bernát. Ami a legfontosabb: Sándor nagyszerűen tanul, szabadidejében pályamunkákat ír és díjakat nyer fordításaival, történelmi esszéivel, geometriai feladványok megoldásával. Gyanús viszont a magartartása, obszcén latin versikéken mulat cinkosaival a tanórák közti szünetekben, és az Avaz közelsége, az ottani elhagyott pincelyukákat munkahelyként használó kurtizánok serege talán a kelleténél jobban izgatja fantáziáját...

Miskolc centrumától jelentős távolságra, a diósgyőri vár és a Tatárdomb között csendes, periférikus utca viseli Ferenczi Sándor nevét.

Ferenczi Sándor

A Ferenczi ház romjai, 1963

(5) Ártalmatlanabb, családi szempontból is fontos helyszín az Avas. Szentgyörgynek nevezett délkeleti lankáján fekszik a korban Ferenczi Bernát szőlője. Állítólag Sándor a kedvenc gyermek, akit gyakran kivisz magával a hegyre. Az út ismert a Szinva hídig, de szünidőben a jobbra lévő gimnázium helyett valószínűleg keletre tart apa és fia, hogy a Mélyvölgyön át, vagy az 1864 óta kápolnával és stációkkal beépült Kálváriát megmászva elérjék az avasi szőlőt. Szüret idején szekérhaddal küzdik fel magukat, olyankor a népes család ismerősökkel és cselédekkel napokig a szőlőben lakik, a sikeres munkát rendszerint tűzijátékkal búcsúztatják. Az Avasnak persze létezik egy kevésbé vidám arca is. Északnyugati oldalán terül el a zsidóbánatként emlegetett izraelita temető. Ott nyugszanak Ferenczi Sándor kisgyermekként elhunyt testvérei. Tizenhat éves korában tömeges gyászmenet élén, szeretett apját kíséri el utolsó útján az Avasra (Ferenczi Bernátot 1889. november 26-án temették). Sándor megéli a hosszan betegeskedő, Henrik nevű kedvenc bátyja halálát (1912. február 9.); Miskolc zsidótemetőjében részt vesz az édesanyját, Ferencziné Eibenschütz Rózát búcsúztató szertartáson (1921. július).

Ferenczi Sándor

Az Avas alatt, a domb délkeleti lábánál található a Ferenczi Sándor Egészségügyi Szakközépiskola (Szigethy Mihály u. 8. szám). Aulájában dombormű (Máger Ágnes alkotása, 1994) emlékeztet a pszichoanalízis miskolci születésű kiválóságára.

A gyermekkori otthon; iskola; templom és temető; szabadidős környezet — néhány elem az életút korai szakaszának topográfiájából. E terek és helyszínek respektusát kétségtelenül emeli Ferenczi Sándor egykori jelenlétének — a köztudatból eleddig hiányzó — ténye. Miskolc büszke lehet a relációra, és talán a Ferenczi biográfiában is hangsúlyosabb szerep illetné a szülővárost. Alakul, élesedik a kép, de szinte bizonyos, hogy számos érdekességet és tennivalót tartogat még a világhírű tudományos karrier bölcsője.

A névadót ábrázoló emléktábla

F. Sándor